

-ович, -евич, -ич *Василькевич, Хомич, Данцевич, Саєвич* — 35 таких прізвищ, -енко *Феценко, Власенко, Юрченко* - 18 одиниць, тут треба сказати, що це уже нові на цій території прізвища, занесені прихідцями зі Східної частини України після Другої світової війни.

Разом у 256 прізвищах, оформлених патронімічними суфіксами -ак, -ук, -ів, -ин(-ин, -ишин), -ич(-ович, -евич), -енк-о, знаходимо власні особові імена у різних формах. Це набагато більше, ніж безсуфіксальних (256:118).

Власні особові імена ми знаходимо також у прізвищах, у яких формантом є суфікс -ськ-ий(-цьк-ий), напр. *Дмитровський, Клішковський, Косовський, Марковецький, Мацієвський, Михальський, Павловський, Петрицький, Савицький, Стефановський, Федорівський, Франчевський, Якубовський* тощо. Але оці імена, які легко помічаємо у вищеназваних та інших прізвищах (Дмитро, Клишко, Косма, Марко, Мацей, Михаль, Павло, Петро, Сава, Стефан, Федір, Франко, Якуб та інші), створені були уже на основі відповідних місцевих власних назв (топонімів) типу Дмитрів, Клишківка, Космівка, Маркова, Маківка, Михальче, Павлів, Петричі, Савичі, Степанівка, Федорівка, Франківці, Якубівка, які знаходимо як в Україні¹⁵, так і в суміжних краях¹⁶.

Тут імена до прізвищ входять посередньо, тому що топоніми порівняно часто спираються на власних особових іменах, а на основі топонімів творяться прізвища прикметникового типу, як правило при допомозі суфікса -ськ-ий.

Підсумовуючи вищезгадане, можна ствердити:

1. Особові власні імена в їх документально-повних та здрібнено-пестливих (гіпокористичних) формах без додаткової суфіксації, тобто семантичним способом, появилися як прізвища у 118 одиницях, що становить 8% усіх вживаних в цьому районі прізвищ.

2. Більшу кількість, бо аж 256 прізвищ, вміщають у собі власні імена людей у патронімічних утвореннях, оформлених такими "присвійними" суфіксами, як -ак, -ук, -ів -ин(-ишин), -ич(-ович, -евич), -енк-о, а це становить близько 17,5% усіх прізвищ.

3. Разом прізвища, в яких знаходимо власні особові імена, становлять аж 25,5%, інші ж прізвища мають у своїй основі загальні назви або власні назви місцевостей чи мікротопоніми. Але це вже справа осібного дослідження.

4. Дослідження прізвищ мешканців інших регіонів України може підтвердити, або в деяких змінити вище представлений погляд на присутність особових власних імен у складі офіційних документальних прізвищ, які у немалій кількості спираються на хресні імена в їх повній або гіпокористичній формах.

Марія Наливайко (Тернопіль)

СУЧАСНІ ПРІЗВИСЬКА ВЕРХНЬОЇ НАДДНІСТРЯНЩИНИ

The report presented a preliminary semantic analysis of the nicknames of the inhabitants of Verhnya Naddnistranschyna villages/ In the villager under investigation nicknames are commonly found and are almost entirely genetically transparent and semantically motivated. The Verhnya Naddnistranschyna region is characterized by a large and rich variety of nicknames and the anthroponymic in general.

¹⁵ Усі ці назви місцевостей ми знаходимо в *Інверсійному словнику ойконімів України* Д. Бучка (Люблин 2001).

¹⁶ Такі й подібні назви місцевостей знаходимо також на території сучасної Польщі, див *Wykaz urzędowych nazw miejscowości w Polsce, I-III, Warszawa 1980-1982*.

Як відомо, сучасні офіційні прізвища людей сформувалися на базі прізвицьк. Процес творення прізвищ давно припинився, а процес виникнення прізвицьк триває і сьогодні.

Прізвицька стали необхідними елементами мовного спілкування. Вони мають найтісніші структурно-семантичні та генетичні зв'язки і з іменами, і з прізвищами. Нерідко твірною базою для неофіційних найменувань людей ставали імена, апелятивні означення особи, родові назви.

В українській антропонімії прізвицька були об'єктом дослідження багатьох науковців. Особливо всебічно описав їх у докторській дисертації та в окремих статтях проф. П.П.Чучка. Дефініцію прізвицька подає проф. М.Л.Худаш [6]. Декілька статей про прізвицька гуцулів опублікував М.П.Лесюк. Автор визначає основні ознаки прізвицька, це, відокремленість, призначення для обслуговування певного кола мовців, замкнутого колективу [4: 227-240]. Проблему класифікації прізвицьк розглядають Г.Є.Бучко і Д.Г.Бучко, виокремлюючи прізвицька та назви, "по-вуличному" [1: 59-68]. Такого ж поділу прізвицьк дотримується і дослідниця гуцульської антропонімії Б.Б.Близнюк [2: 93-95].

Проблема прізвицьк в регіональному, діалектологічному аспектах залишається актуальною.

Об'єктом нашого дослідження стали неофіційні іменування жителів Верхньої Наддністрянщини, зібрані експедиційним шляхом на Львівщині. Записуючи неофіційні іменування жителів Львівської області, ми помітили, що одні антропоніми інформатори називають з охотою, це іменування людей по-вуличному, так звані "вуличні назви", наприклад, Богдан, Вірка Романиха, Вітька Фелікс, Микола Михалюнь, Ольга Івасиха, Павло Федунь. Інші іменування – емоційно та експресивно насичені, які образно характеризують денотата, інформатори називають з певним застерезенням. Це такі іменування, як Курочка, Качка, Тарасьо Довгий, які ми кваліфікували як "власне прізвицька".

Отже, на території Верхньої Наддністрянщини в неофіційній антропонімії системі існують два типи іменувань: "вуличні назви" і "власне прізвицька".

На досліджуваній території дуже часто одна і та ж людина має два неофіційних іменування: одне – "вулична назва", переважно спадкова, друге – індивідуальна, яка характеризує якусь ознаку денотата. Так, наприклад, Ігор Василичин (вулична назва), він же Грущик (власне прізвицько); Володимир Воринка (вулична назва), він же Мазур (власне прізвицько).

Зупинимось на розгляді "власне прізвицьк"

Найбільш репрезентована група – це власне прізвицька, які означають назви зооморфного та фітоморфного походження. Ось деякі з них: Бджілка, Ворона, Гуска, Жаба, Заяць, Зебра, Кабан, Комар, Кріль, Мисика, Муха, Ропуха.

Такі іменування побутували в минулому на українській етнічній території в якості дохристиянських імен, пізніше – у якості прізвицьк.

Присвоювалися іменування цієї групи людині за асоціацією, за схожістю. Так, наприклад, маленьку на зріст жінку називали Курочка, чоловіка з двома виступаючими зубами називали Заяць, середню жінку називали Кобра, прискіпливу людину – Комар.

Другу групу "власне прізвицьк" складають іменування, в основах яких лежать назви посад, епізодичних занять та професій. Серед них такі: Бригадир, Бухгалтер, Декан, Пп. Податкова, Священик.

Деякі з аналізованих прізвицьк називають людину за її справжньою професією, а частина прізвицьк виникла за асоціацією. Наприклад, чоловіка, який хотів в юності стати юристом, все життя називають Прокурор, людину, яка їздить трактором і, коли сіла на нього, сказала, що він "качуляк", називають Каталейко.

Цікавий розряд "власне прізвицьк" становлять антропоніми, в основах яких відображені назви за зовнішніми ознаками. Прізвицька за зовнішнім виглядом являють собою багаточисельну в лексико-семантичному відношенні групу [5: 173-179].

З точки зору ознак, які лежать в основі номінації, зібраний нами матеріал можна розділити на наступні основні підгрупи.

1. Прізвиська, які вказують на зовнішній вигляд у цілому. Качавора ("психайна жінка"), Ляля ("дуже красива дівчина"), Папок ("педантичний інтелектуальний чоловік"), Спляча Красуня ("завжди сонний вигляд"), Цариця ("гордовита і поважна жінка").

2. Прізвиська, які характеризують людину за окремими деталями одягу, взуття, аксесуарами: Гаці ("завжди носить гаці – чоловічу спідню білизну"), Очкарик ("завжди носить окуляри"), Шкраб (діал. шкраби – "старе, стоптале взуття").

3. Прізвиська, які вказують на особливості ходьби, осанки Качка ("ходить повільно, незграбно"), Костиль ("шкупитьгає на одну ногу"), Спідік ("хлопець дуже швидко ходить"), Яга ("ходить згорбленою").

4. Прізвиська, які вказують на ріст і особливості глибоудови. Безхребетна, Бройлер ("товстий"), Грубась ("повний чоловік"), Дельфін ("исповороткий чоловік"), Жирафа ("в людини високий зріст і довга шия"), Кабель ("худий чоловік"), Карлик ("маленького росту"), Пачка ("повна людина"), Шкекет ("худий хлопень"), Шприха ("висока худя жінка"), Юзько Довгий.

5. Прізвиська, які вказують на особливості окремих частин тіла.

на пігментацію. Індійка ("засмагла, чорноволоса жінка"), Півонія ("людина має червоне обличчя"), Помідор ("в хлопця червоні щоки"), Рижий ("веснянки і риже волосся") Русалка ("жінка з довгим волоссям"), Ряба ("веснянки на обличчі"), Сірий ("у людини русе волосся"), Циган ("темношкіра людина"), Червоний ніс:

на форму та величину. Варгуля ("у дівчинки великі зуби"), Воловока ("жінка з великими очима"), Вухастик ("у хлопця великі вуха"), Вух ("у чоловіка великі вуха, він завжди знає, що діється в сепі"), Головастик, Диня ("має велику голову"), Кишаць ("людина з маленькими очима"), Лямпочка

("у хлопця голова схожа на будову електричної лампочки");

на вади зовнішності: Лисий ("завжди збриває волосся"), Одноногий.

Як показують дослідження, прізвиська за зовнішнім виглядом вступають у синонімічні відношення, утворюючи синонімічні ряди, члени яких є назвами за однією ознакою, наприклад: Головастик, Диня; Вух, Вухастик, Циган, Індійка

Як зазначає З.П. Нікуліна, дуже часто прізвиськом стає апелятив, який безпосередньо називає зовнішню ознаку і використовує ті ж диференційні ознаки, які входять в лексичне значення апелятива [5: 173-179]. Так, наприклад: Беззубий, Білобрисий, Головастик, Довгий, Карлик, Маленький, Сивий, Товстий

Наші спостереження над сучасними прізвиськами Верхнього Наддністров'я свідчать, що апелативи, які стали прізвиськовими назвами, "переосмислюються, несуть додаткове смислове навантаження" [3: 85-89].

У номенклатурі прізвиськ досліджуваного регіону є чимало іменувань, в основах яких відображені назви продуктів харчування. Одиниці цієї групи мають прозору семантику, наприклад, Батон, Кекс, Олія, Пончик, Фасолька, Фафуста.

Порівняно невелику групу становлять власне прізвиська, в основах яких відображені назви родинної спорідненості: Зять, Сват, Тесть, Тітонька, Швагерко.

Набувають на досліджуваній території і "власне прізвиська", утворені від прізвищ історичних осіб, героїв фільмів, наприклад: Бандера, Гітлер, Деголь, Кавказька полонянка, Кличко, Ломоносов, Мічурін ("має великий сад"), Настя Лисовська, Нікіта, Сердочка, Сабоніс, Сталін.

Наступну групу складають "власне прізвиська", в основах яких лежать катойконіми та топоніми. Це такі, як Авганець, Гоц (з Гудульщини), Грек, Гуцул, Канадієць, Мадяр, Молдаван, Москалик, Москаль.

Виділяємо в ще одну групу “власне прізвиська”, які характеризують внутрішні властивості людини. Найбільш продуктивними виявилися антрополооснови, що вказують на вдачу, характер носія: Лайдачка, Лінивець;

мовленнєві особливості: Во-во (завжди так говорить), Гикавий (заїкується), Говориговори (за кожним словом каже говори), Джаля (у мовленні переважає дж-дж), Дмитлік (людина не вимовляє всі звуки), Ко-ко-то-то (ці звуконаслідувальні слова переважають в мовленні людини між словами), Лалака (говорять дуже голосно), Пример (завжди вживає це слово в мовленні), Тарахталка (говорить безперестанку);

на фізичні вади: Без’язикий (“мовчазна людина”), Глушмак (“глухий чоловік”), Немий, Сліпак

Наступну групу складають “власне прізвиська”, які характеризують людину за місцем проживання в селі: Гак, наприклад Дебраки (живуть в дебрі), Заболотний, Заглинні (за глиною), Задеберні (живуть за деброю), Закирничний (проживає за криницею), Записочний (за пісочним кар’єром), Міжорішні (проживають між горами), Міжгребельний, Підірни (живуть під горою), Підлісний (проживає під лісом).

Як бачимо, ці утворення є простими і зрозумілими, тому мотивувати їх досить легко. Але значну групу становлять іменування, походження яких невідоме. – це утворення із затемненою семантикою, які на сьогоднішній день не співвідносяться з назвою будь-якої реальності, наприклад: Ляпа, Пеньга, Піця, Роць, Сіка, Сіма.

Отже, “власне прізвиська” на території Верхньої Наддністрянщини служать для характеристики денотата, у більшості випадків вони образливі для іменованого. Характерною особливістю “власне прізвиськ” є пряме співвідношення з рисами людини, якій вони надавалися.

Серед представників старшого покоління “власне прізвиська” виступають одним із основних засобів ідентифікації особи в неофіційній системі іменування Верхнього Наддністров’я, а серед молоді вони часто епізодичні та мінливі.

Література

1. Бучко І., Бучко Д. Неофіційні та сімейно-родові іменування в сучасній антропонімі Бойківщини // *Przezwiseka I przydomki w jazykach slowjanskich*. – Lublin : Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, 1998. – С.59-68.
2. Блізнок Б. Сучасні гуцульські прізвиська // *Наукові записки. Серія “Мовознавство”*. – Кіровоград, 2001. – С.93-95
3. Ванюшечкин В. Семантическая и словообразовательная структура диалектных прозвищ // *Ономастика Поволжья*, 2. – Горький, 1971 – С.85-89.
4. Лесюк М. Прізвиська жителів гуцульських сіл // *Przezwiseka I przydomki w jazykach slowjanskich* – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie – Sklodowskiej, 1998. – С.227-240.
5. Никулина З. Из наблюдений над группой прозвищ по внешнему признаку // *Имя нарицательное и собственное*. – М.: Наука. 1978. – С 173-179
6. Словарь української мови. За редакцією Б.Грінченка. – К., 1907 – 1909. – Т.1-4.
7. Худаш М. З історії української антропонімії. – К., 1977 – 236с